VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

TEMURIYLAR DAVRIDA IJTIMOIY-IQTISODIY VA MADANIY JARAYONLAR

Yo'ldashev Safoxon A'loxon o'g'li

Namangan davlat unversiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

safoxonyuldashev@gmail.com

ANNOTATSIYA

Amir Temurning ibratli hayoti va davlatdorlik iqtidori, faoliyati, saltanati tarixi, undagi ilm-fan va madaniyatni o‘rganish tarixshunoslikning yirik ilmiy yo‘nalishlaridan biri sifatida doimo jahon olimlari, davlat rahbarlari, siyosatchilar diqqat-e’tiborida bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, Temuriylar tarixiga oid manbalar jahon miqyosida turli tillarda tarjima qilingan hamda ilmiy-tadqiqotlar amalga oshirilgan. Dunyo tarixshunosligida Amir Temur davrini o‘rganishga oid nashrlar kun sayin ortmoqda. Pirovardida jahon jamiyatshunosligida “Temurshunoslik” mustaqil ilmiy yo‘nalishi shakllandi.

Bugun Amir Temur va Temuriylar sulolasining dunyo sivilizatsiyasi rivojiga, insoniyatning ilmiy, siyosiy-huquqiy, ma’naviy-g‘oyaviy, madaniy va tafakkur darajasi keskin ko‘tarilishiga qo‘shgan hissasi beqiyosligi hech kimda shubha uyg‘otmaydi. Jahon hamjamiyati Temuriylar davrini ilm-fan, madaniyat, san’at va adabiyot taraqqiyoti hamda ulug‘ kashfiyot va ixtirolarda o‘z aksini topgan davr, xalqimizni esa shu paytgacha ikki marotaba Renessansga asos solgan el sifatida e’tirof etadi. Ya’ni xalqimiz haqli ravishda Renessans yarata olgan kam sonli xalqlar sirasiga kiritiladi.Mazkur maqolada shular xususida so'z yuritamiz.

KALIT SO'ZLAR

renessans, kashfiyot, xalq, temuriylar, svilizatsiya, san'at, adabiyot, madaniyat

АННОТАЦИЯ

Изучение образцовой жизни и государственной деятельности Амира Темура, деятельности, истории его правления, науки и культуры в ней, как одно из важнейших научных направлений историографии, всегда было и остается в центре внимания мировых ученых, государственных деятелей и политики. Также источники, связанные с историей Тимуридов, переведены на различные языки мира и проведены научные исследования. В мировой историографии с каждым днем увеличивается число публикаций по изучению эпохи Амира Темура. В конце концов, в мировом обществознании сформировалось самостоятельное научное направление «темуровская наука».

Сегодня ни у кого не вызывает сомнений, что Амир Темур и династия Тимур внесли несравнимый вклад в развитие мировой цивилизации, в резкий подъем научного, политико-правового, духовно-идейного, культурного и интеллектуального уровня человечества. Мировое сообщество признает эпоху Тимуридов периодом, отразившимся в развитии науки, культуры, искусства и литературы, великих открытий и изобретений, а наш народ – как народ, дважды до сих пор основавший Ренессанс. То есть наш народ по праву входит в число тех немногих народов, которые смогли создать Ренессанс, о них мы и поговорим в этой статье.

VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

ренессанс, открытие, народ, тимуриды, цивилизация, искусство, литература, культура.

ANNOTATION

The study of Amir Temur's exemplary life and statesmanship, activity, history of his reign, science and culture in it, as one of the major scientific directions of historiography, has always been and remains the focus of world scientists, state leaders, and politicians. Also, sources related to the history of the Timurids have been translated into various languages worldwide and scientific researches have been carried out. In world historiography, publications on the study of Amir Temur's era are increasing day by day. In the end, the independent scientific direction of "Temur science" was formed in world social studies.

Today, no one doubts that Amir Temur and the Timur dynasty made an incomparable contribution to the development of world civilization, to a sharp rise in the scientific, political-legal, spiritual-ideological, cultural and intellectual level of mankind. The world community recognizes the era of the Timurids as a period reflected in the development of science, culture, art and literature, as well as great discoveries and inventions, and our nation as a nation that founded the Renaissance twice so far. That is, our nation is rightfully included among the few nations that were able to create a Renaissance. We will talk about them in this article.

KEY WORDS

renaissance, discovery, people, Timurids, civilization, art, literature, culture

KIRISH

Amir Temurning ibratli hayoti, saltanati tarixi, undagi ilm-fan, madaniyatni o'rganish tarixshunoslikning yirik ilmiy yo'nalishlaridan biri sifatida doimo olimlar diqqat-e'tiborida bo'lib kelgan. . "Amir Temur tuzuklarini o'qisam," - degan edi Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov-xuddi bugungi zamonning katta-katta muammolariga javob topgandek bo'laman"[2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Temuriylar tarixiga tegishli manbalar jahon miqyosida turli tillarga tarjima qilingan hamda ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Shu o'rinda temurshunoslik rivojiga tamal toshini qo'ygan G.A.Pugachenkova, I.Mo'minov, R.Mukminova, B.V.Lunin, E.V.Rtveladze, P.Zohidov, L.I.Rempel, A.O'rinboyev, B.Ahmedov, D. Yusupova, O'.Alimov, T.Fayziyev, O.Bo'riyev kabi qator fidoiy olimlarning tadqiqotlari Amir Temur saltanati tarixini yoritishga xizmat qildi. Zero, aynan ularning mustaqillik yillarida chop etilgan yirik nashrlarda Amir Temur hayoti va faoliyati tarixini mukammal yoritishdagi xizmatlarini e'tirof etish zarur. Birlamchi yozma manbalar, ya'ni qo'lyozma kitoblar maxsus kataloglarda yoritilgan[3]. Dunyo tarixshunosligida Amir Temur davri tadqiqiga oid nashrlar, "Temurshunoslik" ilmiy yo'nalishining shakllanishi, badiiy adabiyotda Amir Temur obrazining yaratilishi ancha ilgari boshlangan. Bu jarayon Sohibqironning tirikligidayoq boshlangan desak xato bo'lmaydi. Yevropa Uyg'oniy davri ijodkorlari uning shaxsiga katta qiziqish bilan qaraganlar.

VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

"Xorijning mashhur tarixchilaridan E.Gibbon, F.SHlosser, G.Veber, JanPol' Ru va boshkalar o'z asarlarida Amir Temur faoliyati haqida ma'lumotlar berganlar"[4].

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Amir Temur qudratli davlat barpo etgach G'arbiy Yevropa hukumdorlari Usmonli turk imeriyasi hujumidan tashvishga tushib undan yordam so'raydi. "Shu maqsadni ko'zlagan Vizantiya imperatori Manuil II Paleologning dojlari (imperatorning o'zi o'sha kezlarda G'arbiy Evropa qirollari huzurida bo'lgan) Yildirim Boyazid tazyiqidan xalos etishni so'rab, Amir Temurga murojaat qilishadi va shu paytgacha turk sultoniga to'lab kelgan bojlarini bunday buyon Sohibqironga berajaklarini aytadilar. Kastiliya qiroli Genrix III va Frantsiya qiroli Karl VI o'z elchilarini, Rim papasi Bonifakiy IX bo'lsa o'z katolik missionerlarini shoshilinch Amir Temur huzuriga yo'lladilar[5]. Bu yozishmalar jahon tarixshunosligi va manbashunosligida muhim o'rin egallaydi. "...bu nomalarning asl nusxa va tarjima variantlari hozirda Parij, Madrid va London kutubxonalarida saqlanib kelinadi. Bu haqda biz quyidagi tarixiy asarlardan bilib olsak bo'ladi" [6].

Ushbu ma'lumotlar Keren L. Amir Temur saltanati , Fransuz tilidan tarj. Va izohlar muallifi: B.Ermatov, Maxsus muharrir: X.Sulton; So'z boshi Lui Bazen. - T.: "Manaviyat", 1999, -224 bet. kitoblari ham bor.

Temur va Temuriylar davridagi madaniy yuksalishning umumiy omillarini aniqlash shuni ko‘rsatadiki, ular o‘zaro uzviy bog‘langan va yaxlit bir butun holdagina qisqa vaqt ichidagi madaniy-ma'naviy yuksakligini yuzaga keltira olgan.

Bulardan birinchi navbatda siyosiy- ijtimoiy omilni ko‘rsatish mumkin. Movarounnahr va Xurosonda tarqoq, o‘zaro nizo va urushlar natijasida turli viloyat, amirliklarga bo‘linib ketgan va kelgindi hukmronlar - mo‘g‘illar tomonidan ayovsiz ezilgan xalqning mustamlakachiliqdan qutulishi, mamlakatda yagona birlashgan davlatning barpo etilishi, yagona davlatchilik asosida boshqarish qoidalarining joriy etilishi, zo‘ravonliklar, o‘zboshimchaliklar kabi illatlarning tugatilishi ijtimoiy yuksalishni ta'minladi.

Ikkinchi - iktisoliy omil - Movarounnahr va Xurosonda yagona idora tizimining joriy etilishi iqtisodiy osoyishtalik, ishlab chiqarishni jadal rivojlanishga olib keldi. Davlat tomonidan dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiqning rivojiga e'tibor berilishi va bu sohada kator tadbirlarning amalga oshirilishi mamlakatning ma'naviy-madaniy taraqqiyoti uchun nihoyatda muhim ahamiyat kasb etdi.

Uchinchi - ma'naviy omil - avvalgi madaniy meros, ma'naviy qadriyatlar, boyliklardan keng foydalanish, ular asosida rivojlanishini amalga oshirishdan iborat bo‘ldi. Markatiy Osiyoda avvalgi asrlarda, xususan IX-XIII asrlarda yaratilgan madaniy – ma'naviy boyliklardan, Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Chag‘miniylar merosidan; arab, fors va turkiy tillarda yaratilgan Firdavsiy, Nizomiy Ganjaviy, Rumii, Tusiy, Attor kabi allomalar merosidan: Musulmon Sharqi ma'naviy merosida keng ahamiyat kasb etgan qadimgi yunon ilmiy-ma'naviy, boyliklaridan keng foydalanildi.

To‘rtinchi -g‘oyaviy omil - bu omil ma'naviy omilning uzviy davomi bo‘lsa-da, uning muhim ahamiyatga ega bo‘lganligi va o‘z davri ma'naviy hayotida katta rol o‘ynaganligi uchun alohida ajratib ko‘rsatish maqsadga muvofiqdir. Bu XV asrga kelib Movarounnahr va Xurosonda keng

VOLUME 5, ISSUE 1, 2023

tarqalgan tasavvuf - xususan Naqshbandiya ta'limotidir. Markaziy Osiyoda Yusuf Hamadoniy, Abdu Xoliq G‘ijduvoniy ta'limotlarini rivojlantirish asosida shakllangan Naqshbandiya ta'limoti va uning yirik vakillari XIV-XV asrlardaga siyosiy-ijtimoiy hamda madaniy hayotda nihoyatda muhim rol o‘ynadi, ma'naviy o‘zgarishlar ma'lum erkinlik uchun g‘oyaviy asos, omil bo‘lib xizmat qildi. Temur va temuriy shahzodalar, ko‘p olim- fozillar, hunarmandlar naqshbandiya ta'limotidan ozuka oldilar, o‘z faoliyatlari, ijodlari bilan uni har tomonlama boyitdilar.

Amir Temur diplomatiyasining o‘ziga xos tomonlaridan biri – u o‘zining barcha murojaatlarida, hatto qat’iy talab shaklida yozilgan nomalarida ham Sharq diplomatiyasi etiketlariga rioya qilgan. Ayrim yurtlar xukmdorlarining qo‘pol shaklda, ba’zi hollarda jahl va jaholat bilan yozilgan nomalariga ham Sohibqiron hamma vaqt o‘z fikrini aniq bayon qilgan holda madaniyat va odob bilan javob qilganini o‘sha davrlardan meros bo‘lib qolgan tarixiy xatlar orqali bilib olish qiyin emas. Amir Temurning Fransiya qiroli Sharl VI ga yo‘llagan maktubida “Salom va tinchlik e’lon qilaman!”, degan so‘zlar bitilgani buni yaqqol tasdiqlaydi.

Shu o‘rinda Fransiyada Amir Temur shaxsiga bo‘lgan katta qiziqish haqida to‘xtalib o‘tsak. Fransuz sharqshunoslari Sohibqiron va u asos solgan buyuk sulola tarixini yoritishda faqat harbiy yurishlar va amalga oshirilgai ishlar solnomasini tuzish bilan cheklanmasdan, o‘sha davr ijtimoiy-siyosiy va ma’naviy-mafkuraviy muhitini hamda Amir Temurga va uning avlodlariga xos sof insoniy fazilatlarni, ularning davlat, jamiyat, din va ilm-fanga bo‘lgan munosabatini ham atroflicha tadqiq qilishga alohida e’tibor beradilar.

XULOSA

Fransuz sharqshunoslarining Amir Temur va Temuriylar davri tarixini o‘rganish miqyosi keng bo‘lib, ular o‘sha davr boshqaruv va harbiy tizimini, madaniyati, dini, falsafasi va ilmiy tafakkurini atroflicha yoritadi. San’at va me’morchilik fransuz olimlari uchun alohida va doimiy qiziqish mavusidir. Temuriylar Uyg‘onish davriga bag‘ishlab ular yozgan asarlar, o‘tkazgan ilmiy anjumanlar va ko‘rgazmalar shundan dalolat beradi.Amir Temur birinchi navbatda bunyodkor shaxs va har tomonlama yetuk, bilimli kishilardan edi. Uning faoliyatiga nazar tashlar ekanmiz, har bir odimida yurt farovonligi, obodligi, ta’lim, fan va san’atning rivoji uchun qayg‘urishini ko‘rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Karimov IA Amir Temur haqida so‘z.T. 1986 y.

2.Tmur va Ulug‘bek davri tarixi.T. 1996 y.

3.Amir Temur va temuriylar davrida madaniyat va san'at. T.1996 y,

4.Abdurahmonov A. Ulug‘bek va uning rasadxonasi.T. 1996 y.

5.Ahmedov B. Temur.T. 1995 y.

6.Dadaboev H. Amir Temurning harbiy mahorati.T. 1996 y.

7.Ibn Arabshoh. Amir Temur tarixi.T. 1992 y.